

на сході України / О.А. Ніздрень // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Збірник наукових праць – №4 (29), 2015 – Київ, 2015. – С. 135–141.

3. Титаренко Т.М. Напрями психологічної реабілітації особистості, що переживає події війни / Т.М. Титаренко // Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій : зб. статей / Ін-т соціальної та політичної психології ; Представництво Польської академії наук у м. Києві; Соціально-психологічний методичний реабілітаційний центр. – К. : Міленіум, 2015. – 150 с.

4. Шихирев П. Природа социального капитала: Социально-психологический подход / П.Шихирев // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 17-32.

Мацегора Я.В., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ НДЦ Національної академії НГУ, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

За даними вітчизняних і світових досліджень одним із наслідків участі в бойових діях є виникнення дисонансу в ціннісній сфері. Ієрархія особистісних цінностей зазнає значних змін внаслідок не лише дії екстремальних факторів, але й в результаті формування в екстремальних умовах унікальної системи цінностей, що забезпечують виживання в цих складних умовах. В екстремальній ситуації змінюється «вага» деяких цінностей, що призводить до зміни в структурі цінностей. Цінності, що посіли чинні місця в структурі ціннісної сфери в екстремальних умовах, далеко не завжди відіграють провідну роль у звичайному житті з її повсякденними проблемами і потребами. При поверненні до звичайних умов життєдіяльності гостро виникає проблема невідповідності внутрішньої системи ціннісних орієнтацій навколишній реальності.

Американський психотерапевт Б. Колодзін довів, що допомога учасникам бойових дій має полягати у корекції не стільки їх поведінки, скільки внутрішньої рушійної сили – деформованої внаслідок стресу ціннісної сфери військовослужбовця.

В пілотажному дослідженні проведеному науково-дослідною лабораторією морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ взяли участь 362 військовослужбовці Західного ОТО, які виконували СБЗ під час антитерористичної операції на сході України. За результатами «Опитувальника травматичного стресу для діагностики психологічних наслідків» (І.О. Котенев) було визначено, що у 37 (10,22%) військовослужбовців є ознаки ПТСР, у 325 (89,78%) ПТСР не діагностовано.

За допомогою методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча були визначені особливості термінальних і інструментальних цінностей військовослужбовців. Результати вивчення термінальних цінностей в досліджуваних групах дозволяють стверджувати, що у військовослужбовців, які мають ознаки ПТСР, структура термінальних цінностей є досить подібною до тієї, що визначена у військовослужбовців, у яких ПТСР не діагностовано ($r_s=0,88$, $p\leq 0,01$). Це є досить позитивною ознакою, що свідчить про зворотність змін у ціннісній сфері учасників бойових дій, які мають негативні психологічні наслідки травматичного стресу, при відповідній психореабілітаційній роботі з ними. Зазначимо, що у військовослужбовців з ознаками ПТСР перші три позиції в структурі термінальних цінностей займають: «здоров'я (фізичне і психічне)» ($5,08\pm 4,66$), «матеріально забезпечене життя» ($6,03\pm 3,92$), «наявність хороших і вірних друзів» ($6,41\pm 3,52$). У військовослужбовців-учасників бойових дій, у яких не виявлено ознаки ПТСР, найбільш важливими є: «здоров'я (фізичне і психічне)» ($3,93\pm 4,13$), «любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)» ($5,68\pm 4,07$).

Крім того, у військовослужбовців, які мають ознаки ПТСР (на відміну від військовослужбовців другої групи), визначено значно більш високі середні значення рангів за такими термінальними цінностями, як «матеріально забезпечене життя» ($6,03\pm 3,92$ проти $7,67\pm 4,67$, $p\leq 0,05$), «активне діяльне життя»

(7,11±5,34 проти 8,82±4,99, $p \leq 0,1$) та «суспільне покликання» (9,65±3,48 проти 10,71±3,97, $p \leq 0,1$). Військовослужбовці без ознак ПТСР значущо більш високо цінують «любов (духовну і фізичну близькість з коханою людиною)» (5,68±4,07 проти 7,24±4,00, $p \leq 0,05$).

Результати дослідження інструментальних цінностей у військовослужбовців-учасників бойових дій свідчать, що структура інструментальних цінностей військовослужбовців з ознаками ПТСР також є досить подібною до тієї, яка визначена у військовослужбовців-учасників бойових дій без ознак ПТСР ($r_s = 0,75$, $p \leq 0,01$). Проте, у військовослужбовців, у яких визначено ознаки ПТСР, структура інструментальних цінностей вибудовується навколо вектору від «чуйності», яка має найменший середній ранг (13,62±5,63), до «акуратності», за якою встановлено найвищий середній ранг (6,00±5,41). У військовослужбовців без ознак ПТСР маємо дещо інший вектор інструментальних цінностей: від «непримиренність до недоліків в собі та інших» (найменший середній ранг – 12,71±4,84) до «життєрадісність» (найбільший середній ранг – 7,23±4,53). Крім того, військовослужбовці, в яких діагностовано ознаки ПТСР, мають значно більш високі середні ранги таких інструментальних цінностей, як «непримиренність до недоліків в собі та інших» (8,81±5,23 проти 12,71±4,8, $p \leq 0,001$), «високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)» (10,11±4,94 проти 11,80±5,46, $p \leq 0,05$), та значно менші ранги «щирості» (10,73±5,29 проти 8,62±5,59, $p \leq 0,05$). Як бачимо, учасники бойових дій з ознаками ПТСР на інструментальному рівні в проявляють прагнення до формалізації стосунків, надмірну критичність і «закритість» у підтримці взаємин.

Проведене дослідження показало, що учасники бойових дій з ознаками ПТСР виявилися «вирваними» значними соціальними подіями зі свого близького, родинного оточення, що спричинило дисонанс у їх ціннісній сфері. Не безпідставно високо цінуючи свій внесок у захист батьківщини, після повернення з зони проведення АТО вони виявилися більш зосередженими на очікуванні відповідної зворотної реакції від суспільства, інтереси, якого вони захищали, ніж на відновленні родинних зв'язків, на цінуванні надаваної близькими емоційної підтримки. Крім того, набуті в зоні проведення АТО

критичність і закритість, як характеристики соціальної взаємодії, стали значною перешкодою у відновленні соціальних зв'язків, втому числі і з близькими людьми. Зрозуміло, що військовослужбовці-учасники бойових дій, які взагалі не мають підтримки близьких людей, складають групу ризику розвитку ПТСР.

Корсун С.І., професор кафедри психології та соціології Університету Державної фіскальної служби України – кандидат психологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРАЦІВНИКАМИ ДФС УКРАЇНИ – УЧАСНИКАМИ АТО

З січня 2015 року на лінії розмежування у зоні АТО розпочав свою роботу спеціальний підрозділ державної фіскальної служби «Фантом». Зазначений підрозділ сформовано з понад 120 офіцерів-добровольців податкової міліції, які несуть службу в зоні АТО, перешкоджаючи незаконному переміщенню товарів через умовний кордон на сході країни. Працюють вони у двох напрямках: на офіційних переходах, пунктах пропуску, де контролюють вантажні шляхи, автомобільні та залізничні переїзди, а також у складі мобільних груп патрулюють лінію розмежування.

Відзначаючи першу річницю створення спеціального підрозділу Голова ДФС Роман Насіров, зокрема зауважив: «За короткий час нам вдалося створити високопрофесійний і добре оснащений підрозділ, здатний виконувати складні і підчас небезпечні для життя завдання. У «Фантомі» служать спеціально підготовлені офіцери –добровольці, справжні фахівці оперативно-розшукової справи. Вони здатні приймати зважені рішення, ефективно протидіяти злочинності та захистити наших громадян.

Створили «Фантом» наприкінці січня минулого року для врегулювання складної ситуації з переміщенням товарів з неконтрольованої території. За цей час відбулося чотири ротації працівників цього спецпідрозділу, в лавах якого загалом служить 521 офіцер податкової міліції. Ризикуючи своїм життям вони разом зі своїми колегами з інших правоохоронних органів